

УДК 373.3.091.12(477.43)«1903–1917» (091)

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ НА ПОДІЛЛІ (1903–1917 РР.)

Рашина І.О., викладач кафедри педагогіки
Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія

У статті досліджено питання розвитку освіти на Поділлі в 1903–1917 рр. Розкрито проблему підготовки вчителів початкових класів у педагогічних навчальних закладах Поділля зазначеного періоду. Визначено поняття «учительські семінарії» й особливості їх функціонування на початку XIX ст. Зазначені особливості роботи трудової школи.

Приділено увагу питанню створення національних шкіл, особливостям функціонування вищих початкових шкіл на Поділлі та ролі Міністерства народної освіти в їх відкритті. Зазначається, що для вирішення проблеми недостатньої кількості педагогічних кадрів необхідно було створювати нові педагогічні навчальні заклади, які готували б на належному рівні фахівців для нової школи. Зосереджено увагу на проблемі нестачі вчителів у школах краю та на особливостях їх підготовки. Зазначається, що основою створення вищих початкових шкіл у цей період на Поділлі була початкова школа. Зроблено акцент на тому, що вища школа розвивалася в дуже складних умовах.

Ключові слова: *освіта, учительські семінарії, національна школа, трудова школа, Міністерство народної освіти, вища початкова школа, педагогічні навчальні заклади, педагогічні кадри.*

В статье исследованы вопросы развития образования на Подолье в 1903–1917 гг. Раскрыта проблема подготовки учителей начальных классов в педагогических учебных заведениях Подолья указанного периода. Определены понятие «учительские семинарии» и особенности их функционирования в начале XX в.

Уделено внимание созданию национальных школ, особенностям функционирования высших начальных школ на Подолье и роля Министерства народного образования в их открытии. Отмечается, что для решения проблемы недостатка педагогических кадров необходимо было создавать новые педагогические учебные заведения, которые готовили бы на должном уровне специалистов для новой школы. Раскрыты проблема нехватки учителей в школах края и особенности их подготовки. Отмечается, что основой создания высших начальных школ в этот период на Подолье, была начальная школа. Сделан акцент на том, что высшая школа развивалась в очень сложных условиях.

Ключевые слова: *образование, учительские семинарии, национальная школа, трудовая школа, Министерство народного образования, высшая начальная школа, педагогические учебные заведения, педагогические кадры.*

Rashyna I.O. ORGANIZATIONAL APPROACHES OF PRIMARY SCHOOL TEACHERS' TRAINING IN PODILLIA REGION (1903–1917)

The article deals with the issue of the development of education in Podillia region in 1903–1917. The problem of primary school teachers' training in the pedagogical educational institutions of Podillia region of the mentioned period has been disclosed. The concept "teacher seminaries" and features of their functioning at the beginning of the XIX century have been revealed. The peculiarities of work of the labor school have been shown.

The issues of the establishment of national schools, peculiarities of the functioning of higher primary schools in Podillia region and the role of the Ministry of Public Education in their opening have been discussed. It is noted that in order to solve the problem of insufficient number of pedagogical staff it was necessary to create new pedagogical educational institutions that could prepare at the proper level specialists for the new school. The focus is on problem of the lack of teachers at schools of the region and on the peculiarities of their training. It is mentioned that the basis of the establishment of higher primary schools throughout this period in Podillia region, was primary school. The emphasis is placed on the fact that the higher school developed under very difficult conditions.

Key words: *education, teacher seminaries, national school, labor school, Ministry of Public Education, higher primary school, pedagogical educational institutions, pedagogical staff.*

Постановка проблеми. Питання розвитку освіти завжди привертало увагу науковців. Багатьох цікавить стан освіти на Поділлі на початку XX ст., де, незважаючи на позитивні тенденції, ситуація залишалася досить складною.

Проблема підготовки вчителів початкових класів у педагогічних навчальних закладах Поділля з'явилася тоді, коли почали відкриватися народні школи на території України. Саме тоді виникла потреба в соціальних та освітніх реформах. Реформацій-

ний період другої половини XIX ст. справедливо пов'язують із соціальною політикою Олександра II. Завдяки розвитку на території України земської форми самоуправління (на Лівобережжі та Слобожанщині – у другій половині XIX ст.; на Правобережжі – наприкінці XIX ст.) стало можливим створення системи народних шкіл і народних училищ у різних регіонах імперії. Ці школи утримувалися коштом місцевих громад і забезпечували поетапний перехід від церковноприходської до світської моделі початкової освіти в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню історії освіти Поділля присвячені праці М. Вороліса, В. Герасименко, П. Григорчука, Л. Дровозюк, А. Зінченко, П. Каньоси, О. Кошолопа, О. Кух, В. Лозового, О. Лойко, Ю. Маркітанової, В. Стецюк, С. Трухманової та ін. Вагомий внесок у дослідження проблеми вищої освіти на Поділлі на початку XX ст. належить сучасним історикам О. Завальнюку, О. Комарницькому, В. Лозовому, Е. Мельнику, В. Прокопчуку, А. Філіноку.

Питанням професійної підготовки майбутніх учителів приділяли увагу такі вчені, як: О. Абдуліна, М. Євтух, І. Зязюн, Н. Нічкало, А. Капська, О. Савченко, С. Сисоева, Л. Хомич та ін. Проблеми підготовки вчителя початкових класів вивчалися В. Бондарем, Н. Бібік, А. Бистрюковою, М. Ващуленком, С. Єрмаковою, М. Захарійчук, О. Івлієвою, Н. Казаковою, Л. Кекух, Н. Кичук, Л. Красюк, О. Мельником, В. Паскар, С. Ратовською, І. Титаренко, Л. Хоружою та багатьма іншими.

Постановка завдання. Мета статті – розкрити організаційні засади підготовки вчителя початкових класів на Поділлі в першій половині XX ст.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поруч із процесами поширення початкової освіти в Україні уряд особливу увагу приділяв розвитку вищої школи. Це пояснювалося тим, що саме тут мала готуватися українська інтелектуальна еліта, що була необхідною в період утворення і становлення Української держави.

У багатьох подільських містах наявна мережа начальних закладів та установ культури на початку XX ст. вже не відповідала потребам їхніх жителів. Більшість міст Поділля порівняно з містами інших губерній явно відставали за кількістю культурно-освітніх закладів.

Стан освіченості громадян потребував докорінних змін у системі розвитку освіти. Такі зміни відбувалися досить повільно. Населення, особливо селяни, прагнуло писемності. Саме тому постала гостра потре-

ба у відкритті низки додаткових початкових училищ різних типів, насамперед народних шкіл для селян. Але для роботи таких закладів потрібні були вчителі, які б навчали дітей грамоті. Тому необхідно було відкрити спеціалізовані навчальні заклади для підготовки вчителів початкових народних шкіл. Такими закладами стали учительські семінарії.

Сучасний «Український педагогічний словник», а також «Енциклопедія освіти» визначають учительські семінарії як середні спеціальні педагогічні навчальні заклади, що спрямовані на підготовку вчителів початкових шкіл [3, с. 112]. У 60-х рр. XIX ст. учительські семінарії стали найбільш поширеним типом педагогічного навчального закладу на території Російської імперії. В основу її функціонування покладено «Проект учительської семінарії», створений К. Ушинським. До закладів такого типу приймали осіб, які закінчили двокласні початкові училища. Навчання в них тривало 3–4 роки. Після 1917 р. учительські семінарії були перетворені на трирічні педагогічні курси, потім – на педагогічні технікуми, а останні – на педагогічні училища [1, с. 517].

Потреба в підготовлених педагогічних кадрах, особливо у зв'язку із запровадженням загальної початкової освіти, примусила владу збільшити кількість семінарій. У результаті аналізу кількісного співвідношення закладів такого типу зазначимо, що в 1890–1900 рр. Міністерством народної освіти в Росії відкрито всього 4 учительських семінарій, протягом 1900–1910 рр. – 23, у 1911–1917 рр. – 107, трохи менше, ніж за всю попередню їхню історію. До березня 1917 р., тобто до ліквідації царизму, у Росії налічувалося 183 учительських семінарій, які утримувалися державним коштом, і 9 учительських семінарій і шкіл – коштом товариств і приватних осіб [5, с. 87, 91, 97].

Початкову освіту давала трудова школа. Вона поділялася на одноконцентрову – перші чотири групи, і двоконцентрову – останні чотири групи після чотирирічки. У 1–4 класах учні вивчали рідну мову, арифметику, краєзнавство, природознавство, географію, вчилися малювати, співати, ліпити, займалися фізкультурою та ручною працею. у 5–7 класах вивчалися українська і російська мови і література, історія, математика, фізика, хімія, природознавство, географія, малювання, співи, фізкультура. Вивчення історії і географії України, української мови та літератури в школах запроваджувалося вперше. Семирічна школа охоплювала навчання дітей віком від 8 до 11 років. За декретом уряду, всі громадяни Української Соціалістичної

Радянської Республіки (далі – УСРР) повинні були мати освіту не нижче чотирирічки. Ті учні, які виявили здібності до навчання, мали змогу продовжити його в старших групах семирічки.

Після перемоги Лютневої революції в Росії (1917 р.) в Україні, зокрема на Поділлі, склалися сприятливі умови для будівництва національної школи [6, с. 323].

Національна школа створювалася як єдина, доступна для всіх, виховна, національно-державна, діяльна, вона складалася із трьох ступенів. Перший ступінь (нижча початкова школа – 1–4 класи), другий ступінь (вища початкова школа – 5–7 класи, а з 1919 р. сюди включався і 4 клас), третій ступінь – середня школа (гімназія – 9–12 класи) [7, с. 3–9].

Підґрунтям для будування національної школи в період Української революції була початкова. Вона мала бути демократичною й українізованою, де діти різних верств населення могли б безкоштовно здобувати освіту з можливістю продовжити навчання в середніх, спеціальних та вищих навчальних закладах [2, с. 17]. У результаті зазначеного в багатьох місцях Поділля відкривався цей тип школи, і не через те, що вони цілком задовольняли людей, а тому, що школа ця була вищою, вона давала перспективи і приваблювала людей.

На підтримку бажання подолян дати освіту своїм дітям Подільська народна управа змушена була, як це не прикро, відмовляти їм через постійну нестачу вчителів. Зокрема, на 1 січня 1919 р. у губернії залишалися вільними 130 учительських посад. Там, де потрібні були 4–5 учителів, ледве можна було знайти 2–3. Багато шкіл на Поділлі не були відкриті через брак учительського персоналу.

Та й ті вчителі, які були, не завжди мали належний фаховий рівень. Наприклад, за своєю освітою учителі Поділля, призначені 1919 р., можуть бути розподілені так: з повним освітнім цензом призначено лише 9% учителів, які мали звання учителя повітових шкіл; домашніх учителів – 21%; учителів із середньою освітою, але без учительської підготовки – 41%; решта – учителі без середньої освіти – 29% (сюди належали ті, хто скінчив учительську семінарію, педагогічні курси, церковно-учительські школи, 6–7-микласні єпархіальні дівочі школи) [8]. Отже, більшість подільських вчителів не мали відповідної педагогічної освіти.

Важкий стан початкової освіти на Поділлі відзначав у своїй доповіді 27 жовтня 1919 р. губернський комісар. Для покращення роботи шкіл необхідно було термі-

ново подбати про їх відновлення, заповнення учителями, розпочати навчання дітей. Незважаючи на те, що на Поділлі функціонував учительський інститут у Вінниці, він власними силами не міг цілком забезпечити потреби у фахівцях, що дедалі зростали. Так, у 1918–1919 навчальному році випускники становили менше 1% всіх учителів губернії. Багато з них перейшли працювати в інші регіони України або стали вчителями середніх шкіл.

Для вирішення даної проблеми необхідно було створювати нові педагогічні навчальні заклади, які готували б фахівців для нової школи. З огляду на це, Міністерство народної освіти визнало за необхідне відкрити учительський інститут в Кам'янці-Подільському [9]. Проте відкриття учительського інституту призупинилося. Це було пов'язано зі складними воєнно-політичними обставинами, в яких опинилося Поділля в період громадянської війни, а також із тим, що при Міністерстві освіти активно працювала спеціальна Комісія зі створення єдиної школи в Україні. Вона висловилася, зокрема, і за перетворення учительських семінарій і учительських інститутів на спеціальні педагогічні дворічні шкільні заклади, з яких перший мав будуватися на ґрунті загальної освіти другого ступеня, а другий – третього ступеня єдиної школи [9]. Міністерство освіти прислухалося до думки Комісії і 13 вересня 1919 р. ухвалило постанову, за якою відкриття нових учительських інститутів та семінарій було визнано недоцільним. Натомість воно збиралося відкривати дворічні педагогічні курси для підготовки учителів вищої початкової школи, відповідно до закону від 8 січня 1919 р. та закону про обов'язкове безоплатне навчання, і з обов'язковим переформуванням цих курсів у найближчому майбутньому в учительські інститути і семінарії нового типу.

Висновки із проведеного дослідження. Отже, незважаючи на труднощі й перешкоди, у 1917–1920 рр. українська влада та громадські організації Поділля доклали багато зусиль для того, щоб створити і розширити мережу національних вищих початкових шкіл і тим самим закласти основу національної освіти. Завдяки їхній активній діяльності були збудовані власні приміщення для шкіл, друкувалися українські підручники, змінювалися навчальні плани. Значним здобутком став перехід на українську мову навчання. Певні успіхи були досягнуті і на шляху демократизації навчального процесу, що відкрило широким верствам населення краю шлях до навчання у вищих початкових школах.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Большая советская энциклопедия / гл. ред. А. Прохоров. Москва: Советская энциклопедия, 1977. Т. 27. С. 517.
2. Воронець А. З життя шкільного та позашкільного. Освіта. 1918. № 3. С. 17.
3. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 376 с.
4. Енциклопедія освіти / Академія педагогічних наук України; гол. ред. В. Кремень. Київ: Юрінком-Інтер, 2008. 1040 с.
5. Кузьмин Н. Учительские семинарии в России и их место в подготовке учителей начальной школе: лекция по истории педагогики. Курган: Курганский гос. пед. ин-т, 1970. 102 с.
6. Мельник Е. Стан церковнопарафіяльних шкіл на Поділлі (кінець XIX – початок XX ст.). Наукові праці Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету: історичні науки. Кам'янець-Подільський, 2001. Т. 5 (7). С. 323.
7. Проект єдиної школи на Україні. Основна школа. Кам'янець-Подільський: Дністер, 1919. С. 3–9.
8. Центральний державний архів вищих органів влад та управління України. України. Ф. 2582. Оп. 1. Спр. 11. Арк. 83.
9. Центральний державний архів вищих органів влад та управління України. Ф. 2582. Оп. 1. Спр. 58. Арк. 146.

УДК 378.011.3:57:502.1

ОСОБЛИВОСТІ ЗАЛУЧЕННЯ СТУДЕНТІВ-БІОЛОГІВ ДО ПРИРОДООХОРОННОЇ РОБОТИ ПІД ЧАС БІОЛОГІЧНИХ НАВЧАЛЬНО-ПОЛЬОВИХ ПРАКТИК (РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ – ДРУГА ПОЛОВИНА ХХ СТ.)

Сорочинська О.А., к. пед. н.,
викладач кафедри зоології, біологічного моніторингу та охорони природи
Житомирський державний університет імені Івана Франка

У статті здійснено ретроспективний аналіз особливостей залучення студентської молоді до природоохоронної роботи під час біологічних навчально-польових практик. Виокремлено та обґрунтовано періоди цієї роботи другої половини ХХ ст. (I період – активно-діяльнісний характер роботи (70-80 рр.); II період – еколого-натуралістичний характер роботи (з 1991-р. – дотепер)). Охарактеризовано її зміст, форми, методи та засоби, які використовувалися у вищих закладах освіти України.

Ключові слова: підготовка майбутніх учителів біології, природоохоронна робота, еколого-натуралістична робота, позакласна робота, основна школа, підходи навчання.

В статье осуществлен ретроспективный анализ особенностей привлечения студенческой молодежи к природоохранной работе во время биологических учебно-полевых практик. Выделены и обоснованы периоды этой работы второй половины XX в. (I период – активно-деятельностный характер работы (70-80 гг.); II период – эколого-натуралистический характер работы (с 1991 г. – до сих пор)). Охарактеризовано ее содержание, формы, методы и средства, которые использовались в высших учебных заведениях Украины.

Ключевые слова: подготовка будущих учителей биологии, природоохранная работа, эколого-натуралистическая работа, внеклассная работа, основная школа, подходы обучения.

Sorochynska O.A. FEATURES OF ATTITUDE OF BIOLOGICAL STUDENTS TO ENVIRONMENTAL WORK UNDER BIOLOGICAL EDUCATIONAL-POLAND PRACTICES (RETROSPECTIVE ANALYSIS – SECOND HALF OF XX CENTURY)

The article presents a retrospective analysis of the features of attracting student youth to environmental work during biological field practice. The periods of this work of the second half of the twentieth century are singled out and substantiated (I period – active-activity character of work (70-80 years), II period – ecological and naturalistic nature of work (from 1991 to present), its content, forms, methods and the means used in higher educational institutions of Ukraine.

Key words: preparation of future teachers of biology, environmental work, ecological-naturalistic work, extra-curricular work, basic school, approaches to training.

Постановка проблеми. Розбудова Української держави, перехід її до ринкових відносин, а також гуманізація та демократизація українського суспільства передбачають формування всебічно розвиненої, громадсько-активної, ділової особистості, спроможної до самовизначення та самореалізації. Це ставить серйозні вимоги перед